

Magne Flemmen

Erik Olin Wrights klasseforståelse

Mange forbinder klassebegrepet først og fremst med marxismen. Men innen samfunnsvitenskapene finnes en rekke tradisjoner, hvor (ny)marxismen bare er én; andre sentrale tradisjoner skriver seg fra Max Weber, og i senere tid Pierre Bourdieu. I denne artikkelen skal det fokuseres på den kanskje fremste klasse teoretikeren og – forskeren med et erklært marxistisk program: Amerikaneren Erik Olin Wright. Hans bidrag er kort fortalt at han konkretiserer og utdyper marxismens noe abstrakte ideer om klasse, og utarbeider slik et rammeverk for å studere klasser og klassestrukturer i moderne (post-)industrialiserte land.

Biografisk

Erik Olin Wright er et vaskeekte professorbarn, født i 1947 Berkeley, California. Med hele familien i academia oppfatter han det selv om det ikke var rare valgalternativet: ”Den eneste sosiale mobiliteten i min familie var mellom instituttene”, skriver Wright i sitt selvbiografiske essay ”Falling into Marxism; Choosing to Stay”.

Etter å ha blitt radikalisert av Vietnamkrigen og frivillig arbeid i fengsel, bestemte Wright seg tidlig på 70-tallet for at hans vitenskapelige arbeid skulle bidra til forsøkene på å rekonstruere marxismen som samfunnsvitenskap. I omtrent 20 år har han arbeidet med systematiske undersøkelser av klassestrukturen i moderne kapitalistiske samfunn. I de siste årene har han jobbet med sitt ”Envisioning Real Utopias”-prosjekt, som skulle være temmelig relevante greier for ideologihungrige på venstresida. Kort fortalt går prosjektet ut på utvikling og utredning av utopiske, men gjennomførbare, politiske løsninger. På internettensiden hans - <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/> - fins noen foreløpige artikler fra dette prosjektet. I denne artikkelen skal det først og fremst dreie seg om klassespørsmålet.

Utbygging – hjørnesteinen i marxistisk klasseanalyse.

Innenfor sosiologisk klasse teori og – forskning er det ikke direkte åpenbart hva som gjør et klassebegrep marxistisk, framfor for eksempel weberiansk. Også den tradisjonen etter Max Weber er opptatt av eiendomsforhold og økonomiske relasjoner. Erik Olin Wright mener det er to ting som er spesielt for marxismen som tankesystem: Det ene er det velkjente, men også

temmelig kontroversielle, *normative* idealet om likhet og sosialisme.. Det andre, av større teoretisk betydning og mer sentralt i denne sammenhengen, er teorien om *utbytting*.

De kapitalistiske samfunnene er, i følge den klassiske marxismen, delt i to hovedklasser: kapitalister og arbeidere. Kapitalistene eier det som kalles produksjonsmidlene: Fabrikker, bedrifter og lignende. Arbeiderne selger sin arbeidskraft til kapitalistene, i bytte mot lønn. Utbyttingen består i at arbeiderens arbeid skaper verdier som er større enn det hun selv får i lønn. Denne *merverdien* tilfaller kapitalisten, i kraft av at kapitalistens eiendomsrett til produksjonsmidlene som brukes. Slik mister arbeideren retten til, og kontrollen over, det hun selv skaper, og verdiene hun produserer tilfaller andre.

Ifølge Wright (Wright 2005a) gir det utbyttingsorienterte begrepet om klasse ”kraftige verktøy for å studere en rekke problemer i samtidige samfunn”. ”Når noen mennesker har større makt/rettigheter med hensyn til de spesifikke typene produktive ressurser enn andre, kan disse forholdene beskrives som klasseforhold¹” (Wright 2005a:5). Dette gir ulike rettigheter i forhold til tilegnelsen av det som produseres med disse produksjonsressursene. Klassestrukturen i forskjellige samfunn kan variere betydelig avhengig av hvordan disse rettighetene og denne makten er fordelt.

Wright identifiserer tre prinsipper som må være tilstede for at det skal være snakk om utbytting, og ikke bare ulike former for økonomisk undertrykkelse.

- 1) *Utbytterens velferd avhenger av den utbyttedes deprivasjon.*
- 2) *Denne avhengigheten fungerer gjennom å ekskludere de utbyttede fra tilgang til visse produksjonsressurser.*
- 3) *Utbyttingen gir materiell rikdom til utbytterne ved at de tilegner seg de utbyttedes arbeidsinnsats.* (Wright 1997:10).

Ut fra dette identifiserer han tre generelle posisjoner en kan ha i forhold til produksjonen og utbyttingen. Kapitalisten, som eier og kontrollerer produksjonsmidlene, livnærer seg ved å ansette andre og tilegne seg den merverdien deres arbeidsinnsats genererer. Arbeideren selger arbeidskraften sin til en kapitalist og har ingen rettigheter i forhold til produksjonsmidlene. Småborgeren står i en mellomposisjon hvor hun verken selger arbeidskraften sin til en kapitalist, men heller ikke tilegner seg fruktene av andres arbeid (Wright 1997:17).

Motstridende klasseposisjoner

Posisjonen i klassestrukturen gir forskjellige såkalt *objektive interesser*. Objektiv interesse kan, litt forenklet, forstås som noe som du er tjent med, uavhengig av hva du selv måtte mene om det. I tråd med dette ville vi si at arbeideren har objektiv interesse i mer lønn eller mindre arbeidsinnsats for pengene, eller gunstigere arbeidsbetingelser helt allment – uavhengig av om eventuell moral, etikk eller religiøs overbevisning sier noe annet. Tilsvarende er kapitalisten interessert i nettopp det motsatte. Dette skaper motstridende interesser. Det arbeideren og kapitalisten objektivt sett er tjent med, står objektivt sett i motsetning. Arbeideren kan ikke få mer lønn mens kapitalisten får beholde mer av merverdien.

Om vi skulle dele det norske samfunn opp etter denne ideen – i arbeiderklasse og kapitalistklasse – ville vi finne at omtrent 87,9 % av befolkningen ikke eier produksjonsmidler (og dermed skulle være arbeidere), mens omtrent 0,7 % av befolkningen er slike eiendomsbesittende kapitalister. Dette er kanskje filosofisk interessant, men det er en altfor grov inndeling om vi er interessert i å forstå ulikheter i makt- og ressursfordelingen i samfunnet.

Svært mange er riktignok formelt sett ansatte, men de sitter likevel i overordnede posisjoner med mye ansvar og privilegier. Disse menneskene har for eksempel lederansvar på bedriften, eller de kan være ansatt i kraft av bestemte ferdigheter eller ekspertise de har tilegnet seg. Disse gruppene er ikke lette å kontrollere for bedriften, og de må oppmuntres spesielt til å være lojal ovenfor arbeidssjefen.

Dette er et såkalt prinsippal-agent problem: Prinsippalen (arbeidssjefen) er avhengig av å hyre inn andre (agenten) for å gjøre arbeid hun selv ikke forstår seg på. Dermed blir det vanskelig for prinsippalen å følge med på og kontrollere arbeidet agenten gjør. Arbeidssjefene bør da prøve å utligne dette asymmetriske forholdet, ved å gjøre den ansattes (objektive) interesser mer sammenfallende med sine egne. Dette forsøkes oppnådd ved å gi den ansatte for eksempel bonuser, provisjoner eller langsiktige karrieremuligheter. Slik skal den ansatte motiveres til å bruke sin tid og energi på arbeidet for bedriften Wright kaller slike spesielle kompensasjoner ”loyalty rent”.

De mer overordnede gruppenes spesielle posisjon i arbeidslivet, samt det at de mottar langt større kompensasjon enn den jevne ansatte, gir disse gruppene en *privilegert plass i utbyttingsrelasjonen*, og de får slik en mellomposisjon i klassestrukturen.. Wright bruker uttrykket “motstridende posisjoner innen klasserelasjonene” om de som er i en posisjon hvor arbeidssituasjonen preges

både av kapitalist- og arbeiderfunksjoner og -interesser. Ledere, for eksempel, utøver noen av “the powers of capital” – ansette og sparke arbeidere, fatte avgjørelser om ny teknologi og endringer i arbeidsprosessen osv.. I så henseende innehar de en kapitalistisk plass innen klasserelasjonen. På den annen side kan de ikke selge fabrikken og konvertere verdien av dens ressurser til personlig forbruk og de kan få sparken hvis eieren ikke er fornøyd. Slik innehar de en arbeiderklasselokasjon innen klasserelasjonen. En annen motstridende klasseposisjon kunne være måten ferdigheter og kvalifikasjoner, som er et knapphetsgode på arbeidsmarkedet, gir holderen effektive rettigheter og makt over mange sider ved arbeidet. Dette gjelder spesielt ansatte profesjonelle, hvis kontroll over arbeidsbetingelser utgjør en spesiell form for ansettelsesrelasjon. Men noen sider ved disse bemektigede ansettelsesrelasjonen kjennetegner også mange høyt kvalifiserte ikke-profesjonelle jobber. (Wright 2005a:10). Oppsummert kan vi si at de som har motstridende posisjoner innen klasserelasjonen har interesser til felles med *både* arbeiderklassen og kapitalistklassen. De har slik sett en tvetydig posisjon i klassekampen.

Klassestrukturen

Som forklart over får vi en veldig grov inndeling om vi bare bryr oss om eiendom, og deler alle inn i kategoriene arbeidere, småborgere og kapitalister. Wright mener at denne tredelte modellen kan si oss noen interessante ting om vårt samfunn, men i mange forskningshenseende er den for grovkornet og lite egnet til undersøkelser (Wright 2005a:9). De mangfoldige variasjonene i ansettelsesformer og –forhold må også fanges opp. Dette gjør Wright ved å innføre *makt/ autoritet og ferdigheter/ ekspertise* som tilleggsdimensjoner som skiller de ansatte på ulike nivåer i hierarkiene. At makt og autoritet gir høyere posisjon i arbeidslivet er neppe kontroversielt. Wright – og for så vidt mange andre klasseforskere – mener at spesielle typer kompetanser og ekspertise også gir overordnede posisjoner. Dette først og fremst fordi disse kunnskapene er et knapphetsgode som det er konkurranse om på arbeidsmarkedet, bedriftene imellom. Men også siden den ansatte da besitter en kunnskap, eller vet noe, som arbeidsgiveren ikke vet, blir arbeidsgiver avhengig av å vinne denne ansattes lojalitet, slik at kunnskapen kommer bedriften til gode på best mulig måte. Dette forsøker arbeidsgiverne å oppnå ved privilegier som høyere lønn og mer frihet i arbeidshverdagen. Slik får ekspertene og de faglærte høyere posisjoner i arbeidslivet enn de som mangler slik kompetanse.

I sine siste forskningsprosjekter har Wright brukt en modell med 12 forskjellige *posisjoner innen klassestrukturen*. Den ser slik ut:

Forhold til produksjonsmidlene

A n t a l l a n s a t t e	Eiere		Ansatte			A u t o r i t e t s f o r h o l d	
	Mange	Kapitalister (0,8%)	Eksperter ledere (4,8%)	Ledere med fag- kompetanse (4,1%)	Ledere uten spesiell kompetanse (3,5%)		Ledere
	Noen	Små arbeidsgive re (2,9%)	Eksperter formenn (3,7%)	Formenn med fag- kompetanse (3,8%)	Formenn uten spesiell kompetanse (3,4%)		Formenn
	Få	Småborger e (10,3%)	Eksperter (4,2%)	Faglærte arbeidere (21%)	Ufaglærte arbeidere (37,4%)		Ikke- ledelse
			Eksperter	Fag- kompetanse	Ufaglært		

Forhold til sjeldne ferdigheter

Ikke overraskende fordeler befolkningen seg temmelig skjevt i denne strukturen. I *Class Counts* gjengir Wright resultatene av et internasjonalt forskningsprosjekt han har ledet om klassestruktur i forskjellige industrialiserte, eller avanserte, land.. Her foreligger det også tall for Norge. Disse tallene er riktignok kommet under en viss kritikk, men vi skal gjengi dem her likevel. Tallene i parentes i boksene over viser hvor stor prosentdel av Norges befolkning som har de ulike typene klasseposisjoner.

Omstridt modell

Som leseren sikkert kan tenke seg, er denne marxistiske klasseforståelsen omstridt. Wright har blitt beskutt både av dem som mener klasse i seg selv er blitt et ufruktbart perspektiv, og av dem som mener at marxismen som tankemodell er gått ut på dato. Det som er sikkert er i hvert fall at Wright har gitt betydelige bidrag til vår forståelse av hvordan klassestrukturen ”virker” og en imponerende mengde undersøkelser og empiri. Hjemmesiden hans kan anbefales for de som vil lære mer om hans mildt sagt omfangsrrike produksjon.

Litteratur

- Wright, Erik Olin. 1997. *Class Counts*. Cambridge: Cambridge University Press.
 —. 2004. "Social Class." in *Encyclopedia of Social Theory*, edited by G. Ritzer. Thousand Oaks: Sage Publications.
 —. 2005a. "Foundations of a neo-Marxist Class Analysis." in *Approaches to Class Analysis*, edited by E. O. Wright. Cambridge: Cambridge University Press.
 —. 2005b. "Conclusion." in *Approaches to Class Analysis*, edited by E. O. Wright. Cambridge: Cambridge University Press.

—. 2005c. "Falling into Marxism; Choosing to Stay." in *The disobedient generation : social theorists in the sixties*, edited by A. Sica and S. Turner. Chicago: University of Chicago Press.

Alle tekstene finnes på hjemmesiden: <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/>